

TRADIȚIA HIBERNALĂ – VITALITATEA UNUI PRODUS FOLCLORIC ETEROGEN

The Hibernall Tradition – The Vitality of a Heterogeneous Folk Product

Conf. univ. dr. Ioan Dănilă
Universitatea „Vasile Alecsandri“ din Bacău

Abstract: The literary folklore is still acknowledged as a defining area of the national identity. The winter customs – the Christmas carols mainly – have lately experienced an increase in vitality, reinforcing thus the spiritual Romanian matrix. The paper examines closely the reality of Bacău county, describing and evaluating especially the folk creations included in the contents of a folk text collection initiated in 2005.

The necessity of such a project was determined by the fact that, in the 1981 edition of the anthology entitled “Winter Customs” and printed by the Institute for Ethnological and Dialectological Research, Bacău county – along with a few other ones - was missing. The great number of folk works collected by (Master) students, pupils and members of the teaching staff confirms the old age and the perennial character of the folk creations within this Moldavian area. Some winter customs distinguish themselves from the other ones as they make good examples of the Romanians’ creative potential across time. Our paper focused on the particular ones whose dates, as marked on the calendar, are: the 24th of December (i.e. the carol), the 1st of January (called sorcova) and the 5th of January (known as chiraleisa).

Keywords: winter-custom, literary folklore, spiritual matrix, scientific rectification, cultural vitality

0. Actualizări terminologice

Deși la nivelul țării obiceiurile de iarnă cunosc denumiri diferite, am adoptat termenul *colindă* pentru a numi sumativ atât prestațiile copiilor și tinerilor, cât și pe cele ale adulților. Lucrările normative actuale delimitează *colindul* - cu înțelesul de „colindat“ – de *colindă*, cu sensul de „cântec“. ¹⁾ Deși se recomandă, conform aceluiași lucrări, varianta *colind* atât pentru prima accepție, cât și pentru a doua, preferăm diferențierea prin gen: „*colind* s.n. / *colindă* s.f., pl. *colinde*“ (DOOM₁ – 1982); „*colind*¹ (colindat) s.n.“, „*colind* / *colindă* (cântec) s.n. / s.f., pl. *colinde*“ (DOOM₂ – 2005). Noutatea adusă de ediția din 2005 privește specializarea semantică, substantivul devenind un echivalent participial²⁾.

Și o formă, și cealaltă sunt atestate de *Anonymus Caransebesiensis* [„Dictionarium valachico - latinum“, vechi glosar român – latin], publicat în revista „Tinerimea română“, publicațiune [a] Societății literare cu același nume, sub direcțiunea lui Gregorie G. Tocilescu, noua serie, Tipografia corpului didactic, vol. I, fasc. III.

Etimologia trebuie raportată la substantivul unic *colindă* (cu variantele învechite sau regionale *colindă / corindă*), cu rădăcină în vechiul slav *colenda*, dar și în pluralul latinesc *calendae*. Neutrul *colind* este un derivat regresiv de la verbul (*a*) *colinda*.

Sensul este același în aproape toate lucrările lexicografice: „Cântec tradițional cântat de cete de copii, de flăcăi sau de adulți cu prilejul sărbătorilor de Crăciun și Anul Nou“ (MDA); „Vechi cântec popular românesc cântat de cete de copii, de flăcăi sau de adulți cu prilejul sărbătorilor de Crăciun și de Anul Nou“ (DEX); „Cântec tradițional, pe teme diverse, cântat, cu prilejul sărbătorilor de Crăciun și de Anul Nou, de cete de copii, de flăcăi sau de adulți“ (DEXI); „Cântec tradițional cântat de cete (de copii) cu prilejul sărbătorilor de Crăciun și de Anul Nou“ (NDULR). Dicționarele din anii '50, tributare ideologiei vremii, dar și insuficienței cercetărilor în domeniul folcloristicii, înregistrează definiții lacunare pentru *colindă*: „(În vechile tradiții populare) Cântec tradițional de crăciun (*sic!*), pe care-l cântă copiii umblând în cete din casă în casă. *Licărind o rază-atinge / Geamul ușii de la tindă; De trei glasuri legănată, / Se-nfiripă o colindă.* (O. Goga); *În minte-i veneau versuri de colinde frumoase.* (C. Sandu-Aldea); *Să părem că mergem cu colinda prin sat.* (V. Alecsandri)“ (DLRLC); „Cântec tradițional cântat de cete de copii sau de flăcăi care vizitează casele în seara de crăciun“ (DLRM)³⁾.

După cum se observă, conținutul propriu-zis al colindei este precizat doar prin cadrul temporal („cu prilejul...“) și foarte rar prin tematică („pe teme diverse...“ – DEXI), deși înainte de 1990 s-au publicat suficiente lucrări care tratează problematica respectivă. „Motivul premioritic în lumea colindelor“, din 1985, se deschide cu „Colinda păcurarului“, ilustrând „sutele de variante (cunoscute până acum) ce sunt cântate de către cetele de feciori din Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat în seara și noaptea de 24-25 decembrie, a căror temă este moartea unui tânăr păstor (păcurar), hotărâtă de confrății săi“⁴⁾. Niciuna dintre lucrările lexicografice citate nu face referire la tema cea mai frecventă: bucuria nașterii lui Iisus. Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu încadrează colindele în „Poezia obiceiurilor calendaristice“ și le alocă un spațiu larg, întrucât „acestea se caracterizează printr-o mare varietate tematică și imagistică“⁵⁾.

P l u g u ș o r u l, inclus de aceiași universitari în „Poezia de urare“, cuprinde „*colindele de copii, poezia plugușorului, a cântecelor de seceriș și colindele de ceată*“⁶⁾.

Termenul este întâlnit mai întâi la Al. Odobescu, în *Scrieri literare și istorice ale lui... (I-III)*, București, Editura Librăriei „Socec“, 1887 și este un derivat cu sufix diminutival, de la slavul *plug* (consemnat prima oară de Coresi în „Carte de învățătură“ din 1581). Sensurile sunt

două: 1. „Plug împodobit cu hârtie colorată, cu flori etc., cu care umblă flăcăii în ajunul Anului Nou, recitând colinde, făcând urări etc.; 2. Urare tradițională de Anul Nou, făcută de flăcăii care însoțesc plugușorul și acompaniată de instrumente muzicale, de pocnete de bici etc.“ (MDA); „1. Plug[...], sunând din clopoței, pocnind din bici etc.; 2. Datina uratului de Anul Nou în folclorul românesc, precum și versurile care se rostesc cu această ocazie“ (DEX); „[...] urare[...] (care descrie succesiunea muncilor agricole)[...]“; *Umblă băieții și flăcăii strașnic cu plugușorul* – M. Sadoveanu (DEXI); „[...] cu care umblă flăcăii cu uratul[...]”; colindatul tradițional de Anul Nou“ (NDULR); „[...] împodobit cu ramuri de brad sau cu fâșii de hârtie colorată, cu care umblă tinerii în ajunul anului nou (*sic!*) și urează pe la casele oamenilor, sunând din clopote și din buhai, pocnind din bici etc.; *p. ext.* datina uratului de anul nou (*sic!*), precum și versurile care se rostesc cu această ocazie“ (DLRLC); idem DLRLC, în MDA.

Plugușorul este „un ritual străvechi, moștenit probabil de la romani. Urme ale lui se regăsesc în folclorul popoarelor romanice, în timp ce la slavi este inexistent“⁽⁷⁾. În Transilvania a dispărut, iar în nordul Olteniei a reintrat pe cale livrescă.

C h i r a l e i s a este tot mai puțin întâlnită în provinciile românești. Atestată de Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor* (tipărit în 1901), derivă din neogrecesul „kirie eleison“ și desemnează o „formulă liturgică grecească (pentru *Doamne miluiește*) rostită de băieții (sau chiar și [de] oamenii bătrâni) care însoțesc preotul când umblă cu botezul“ (MDA); „[...] rostită de cei care însoțesc pe preot când[...]“ (DEX); „[...] însoțesc pe preot la Bobotează; *La bobotează strigam chiraleisa, de clocotea satul* – Ion Creangă (DEXI); „[...] rostită de însoțitorii preotului la Bobotează“ (NDULR); „[...] rostită de cei care însoțesc pe preot când umblă cu botezul“ (DLRM); idem DLRM, în DLRLC.

Încadrarea morfologică este dublă: interjecție (de fapt, locuțiune interjecțională implicită, ca și *Doamne ferește!*), respectiv substantiv feminin, în expresia *a umbla cu chiraleisa* „a merge cu procesiunea, strigând *chiraleisa* pentru îndepărtarea vreunei nenorociri abătute asupra satului“ (MDA). Termenul cunoaște variantele fonetice *chiureleisa*, *chiralexă*, *chirarexa*, *chiraresa*; *ciuraleșă*, *ciurales*⁽⁸⁾.

1. Județul Bacău – zonă folclorică reprezentativă

Disponând de o suprafață geografică considerabilă, cu forme de relief diverse și cu resurse materiale variate, județul Bacău se evidențiază la nivel național și prin bogăția folclorului local.

În 1966, de aici a fost lansată „prima culegere de teatru popular din România“⁹⁾, în condițiile în care până atunci domeniul acesta fusese insuficient explorat și pus în circulație. O simplă enumerare a lucrărilor tipărite de-a lungul anilor despre zestrea spirituală a acestor locuri probează grija pentru a conserva și promova cultura tradițională: „15 jocuri populare din regiunea Bacău – Valea Siretului“ (1960), „Jocuri populare din regiunea Bacău – zona Neamțului și Valea Bistriței“ (1961) și „Jocuri populare din județul Bacău – Valea Troțușului“ (1970), îngrijite de Gh. Sfârlogea, sub egida Casei Regionale / Județene a Creației Populare. Aceeași instituție a girat culegerea „Cântece și jocuri din județul Bacău“ (1969), de Emil Zaborilă și Aurel Iancovici, cu colaborarea lui Vasile Pârlea.

Se înțelege că o parte din producțiile vremii erau subordonate comandamentelor ideologice (cum este cazul, mai evident, al culegerii „Cântă viața, cântă satul“, din 1968), dar în cuprinsul lucrărilor citate există și cântece străbătute de un fior liric autentic. Alte lucrări – cum este cea a dirijorului și folcloristului George Sârbu, din 2003¹⁰⁾ – sunt ferite de pericolul ideologizării prin natura temei tratate.

Folclorul literar a atras atenția Catedrei de limba și literatura română a Institutului Pedagogic de 3 Ani din Bacău, ceea ce a făcut ca în 1972 să apară volumul „Brăduleț de pe cărare“, coordonat de conf. univ. dr. Traian Cantemir¹¹⁾. Sunt incluse, în ordine, balade, cântece (haiducești, ostășești, de leagăn, de cuprins divers), ghicitori și cimilituri, întrebări, proverbe și zicători, lirica obiceiurilor de iarnă (plugușorul), teatru folcloric, lirica nouă și un îndrumar pentru conducătorii cercurilor de folclor. Conservatorul „George Enescu“ din Iași inițiază seria „Folclor muzical din județul Bacău“, care în 1989 cunoaște a doua parte, cu „Folclorul obiceiurilor de peste an“ („Colinda“ – 12 texte, însoțite de partituri, destinate Crăciunului și Anului Nou – și „Teatrul popular“) și altele. În 2004, Narcisa Știucă face cunoscute obiceiurile de iarnă din comuna băcăuană Bârsănești, mai precis plugușorul, jocul caprei și jocul ursului¹²⁾.

2. „Obiceiuri de iarnă“ sau nevoia de integralitate

În 1981, a apărut lucrarea „Obiceiuri de iarnă“, în „Colecția națională de folclor“, sub semnătura Steluței Popa. Subintitulată „Folclor muzical din repertoriul copiilor. Tipologie muzicală. Colecție de cântece“, cartea „s-a realizat pe bază de contracte de cercetare științifică încheiate de Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice cu Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Academia R.S.R.“¹³⁾. Cu un studiu introductiv amplu, însoțit de note și comentarii

(datate 2 dec. 1978), cartea este mai degrabă o provocare, câtă vreme autoarea recunoaște că materialul cercetat „acoperă în bună parte teritoriul țării¹⁴). Lipsesc, din Moldova, județele Bacău, Botoșani și Vrancea, ceea ce atrage după sine interpretarea că în aceste zone nu se manifestă obiceiurile de iarnă. În finalul prefetei se subliniază că „până în prezent, categoriile folclorice studiate în cadrul acestei lucrări au fost *insuficient culese* (subl. ns.) și abordate teoretic¹⁵).

Am citit cu imensă neliniște această ultimă remarcă și am decis să anulăm inechitatea. Mai întâi am prezentat elevilor, studenților, masteranzilor, cadrelor didactice înscrise la gradul I lucrarea din 1981, pentru a le crea motivația psihologică, în afara determinării pur științifice. A rezultat o stare de entuziasm la gândul că in justiția trebuie urgent rezolvată. În prezent (octombrie 2011), dispunem de circa 200 de producții folclorice culese cu precădere din județul Bacău și ilustrând cvasitotalitatea tipologiei obiceiurilor de iarnă. Textele sunt însoțite de înregistrarea audio / video și de datele de identificare impuse de ancheta folclorică. La sfârșitul anului 2011 va fi tipărit albumul-culegere „Obiceiuri de iarnă din județul Bacău“, care va purta girul Societății Cultural-Științifice „Vasile Alecsandri“ Bacău și al filialei Bacău a Societății de Științe Filologice din România. Întrucât majoritatea culegătorilor o constituie studenții Facultății de Litere, acțiunea în sine devine o probă de responsabilitate în fața valorilor naționale și, totodată, un prilej de aplicare a achizițiilor intelectuale de la diverse discipline din domeniul umanist.

Note bibliografice:

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura „Univers Enciclopedic“, 2005, s.v.

Echivalența substantiv-verb determină și o apropiere morfematică: pluralul *colindaturi* sugerează utilizarea aceleiași desinențe pentru *colind*. Eventual, se poate accepta pluralul în *-uri* doar pentru sensul de „colindat“, rămânând desinența *-e* pentru repartizarea în clasa substantivelor: *colind*, *-uri* („colindat“); *colind*, *-e* („cântec“). DOOM₁ (1982) lasă să se înțeleagă că desinența *-e* este valabilă pentru ambele forme, pe când DOOM₂ (2005) evită să precizeze pluralul pentru primul sens.

DLRM = Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958; DLRLC = Academia R.P.R., *Dicționarul*

limbii române literare contemporane, București, Editura Academiei R.P.R., 1955; NDULR = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București-Chișinău, Editura „Litera - Internațional“, 2006; DEXI = Eugenia Dima (coord.), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editurile ARC-GUNIVAS, 2007; DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti“, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura „Univers Enciclopedic Gold“, 2009; MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan“, *Micul dicționar academic*, I, A – C, București, Editura „Univers Enciclopedic“, 2001.

De sesizat la toate definițiile ambiguitatea regimului prepozițional: *de*, din sintagmele „de flăcăi“ și „de adulți“, nu este limpede dacă introduce un atribut (*cete de flăcăi*) sau un complement de agent (*cântat „de flăcăi sau de adulți“*). Prepoziția compusă *de către* ar fi dezambiguizat contextele.

Nicolae Boboc, *Motivul premioritic în lumea colindelor*, Timișoara, Editura „Facla“, 1985, p. 5.

Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1991, p. 119. Lucrarea a apărut sub egida Ministerului Învățământului și Științei.

Ibidem, p. 111.

Ibidem, p. 112.

Cf. MDA. E posibil să fie o greșeală de tipar pentru *ciuraleșă* (corect, cu *s*). Din serie lipsește varianta *chiralesa* pe care noi înșine o foloseam în copilărie (anii '50 – '60) în zona Târgu-Neamțului.

Liviu Chiscop, *Bacăul cultural*, Bacău, Editura „Grigore Tabacaru“, 2009, p. 291.

George Sârbu, *Folclor muzical instrumental din Moldova. Ținutul Bacăului*, Iași, Editura „Artes“ a Universității de Arte „George Enescu“ Iași, 2003

Consiliul Județean Bacău al Organizației Pionierilor, „*Brăduleț de pe cărare* (Culegere de folclor literar din județul Bacău)“, Bacău, f.e., 1972. Au colaborat profesorii Pompiliu Stan și Ștefanache Spulber. Este prima lucrare realizată cu exigențele esteticii și ale folcloristicii.

Cf. Narcisa Știucă, *În vârtejul carnavaalului*, Bacău, Editura CORGAL PRESS, 2004.

Steluța Popa, *Obiceiuri de iarnă*, București, Editura Muzicală, 1981, p. 2.

Ibidem, p. 8.

Ibidem.